

правом Матичару”. Поред уређивања *Летописа Матице српске* и рада на Антологијској едицији „Десет векова српске књижевности”, Пижурца примећује посвећеност и одговорност када је реч о Матичиним пословима, као и убедљивост и искреност када је приступ књижевности у питању.

Прожимање поетског, научног, критичког и филозофског логоса у делу Славка Гордића наглашено је у текстовима који се налазе у зборнику, који оверавају и употпуњују и интимни прилози аутора, представљајући увид у досадашња интерпретативна читања овог плодног и поетички самосвесног приповедача, историчара књижевности, књижевног критичара и много тога другог – чије место и третман у српској књижевност не може да буде без трага. Зрело формирану увиди чине да овај зборник, у целини, представља један од стожера за будућа изучавања стваралаштва Славка Гордића, *ученој зналаца и њоше*.

Мр Милена Ж. КУЛИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
milena.kulic@gmail.com

ОД МИТА ДО ИНСТАЛАЦИЈЕ

Љиљана Пешикан Љуштановић, *Пишем ти причу: рефлекси усмене књижевности и традиционалне културе у писаној књижевности и савременој култури Срба*, Академска књига, Нови Сад 2020

Више од две хиљаде предмета, од којих сваки на себи својствен начин сведочи о феномену зеца у разним доменима људског живота, у неколико наврата је током прошле године изложено у „Музеју зеца” уметника Николе Џафа. Обиласци грандиозне, интерактивне поставке спроведени су под окриљем пројекта „Шетње кроз наслеђе”, са идејом да посетиоце на нови и нешто другачији начин подсети на културну позадину града. Посматрајући од најразличитијих материјала израђене зечеве из перспективе садашњости, гости музеја су добили могућност да сагледају део прошлости којој су (или нису) припадали, али и да промисле о значају тих предмета данас. На сличан начин функционише дело *Пишем ти причу* – недавно објављена књига универзитетске професорке и књижевне критичарке Љиљане Пешикан Љуштановић, а илустрована управо Џафовом сликом зеца који грли пингвина. Реч је о великој и значајној студији о поетским, прозним, драмским и делима из

других сфера уметности која баштине усмену књижевност и традиционалну културу. Ово дело можемо посматрати као наставак ауторкиних ранијих прегнућа на истом истраживачком пољу, засведочених у студијама *Сћанаја село зайали* (2007), *Усмено у њисаном* (2009), па чак и у књигама огледа о позоришту (*Каг је била кнежева вечера*, 2009) и књижевности за децу (*Госпођи Алисиној десној ноzi*, 2012).

Петнаест текстова подељених у четири целине сабрано је у књизи чији наслов сугерише остављање писаног трага уместо усменог казивања, које је подразумевано у познатој фрази „причам ти причу”.¹ Иако према редоследу објављивања дела око којих су концентрисани радови можемо пратити хронолошку нит књиге, ове студије у међусобном су дијалогу и непрестано се надопуњавају и прожимају. Напајање са истог традицијског врела и изложеност заједничким културним кодovima условили су активирање једнаких слика код аутора чији су опуси наоко неповезиви и далеки. Захваљујући вишедеценијском проучавању усмене књижевности и традиционалне културе српског народа, као и праћењу савремених литерарних токова, Љиљана Пешикан Љуштановић у сваком делу које је предмет њеног проучавања детектује и анализира и оне најзапретаније наносе усменог транспоноване у писано, било да су преобликовани у складу са пишчевом поетиком, контекстом или формом, било да су на особен начин иронизовани или порекнути.

Будући да су приближавањем савременом добу примери одступања од нормe и традиционалних кодова у литератури све чешћи и бројнији, што резултује казнама за огрешење и мрачнијим тоновима, *Пишем њи њричу* књига је коју уоквирује игра. Од лутке у обреду и позоришту до природе перформанса концептуалног уметника, потреба за „дионизијском енергијом постављеном у сâм темељ живота” (како Владимир Бити објашњава необавезну игру неоптерећену правилима), без обзира на старосну доб, део је човековог покретачког и стваралачког импулса. Уводним текстом сложена природа лутке објашњава се посредством разних пригода у којима је коришћена. Љиљана Пешикан Љуштановић опажа Вуково игнорисање овог феномена, закључујући да су поступци свођења лутке у *Рјечнику* на превод речи на латински и немачки, као и редактура бајке *Аждаја и царев син* у корист ослобађања текста овог термина, вероватно условљени увреженом мишљу да је реч о предмету који припада грађанској класи. Наводећи бројне примере и етнографске налазе, ауторка доказује да је реч о реликту употребљаваном у магијској пракси разних култура, како из давног тако и из нама ближег времена. Веза између овакве лутке и њеног театролошког пандана произашла је управо

¹ Ова фраза вишеструко је позајмљивана при насловљавању дела (према библиографском систему COBISS на нашим просторима чак 138 пута), а најпознатија књига овог назива јесте збирка прича и песама за децу Душка Радовића (1963).

из обреда који је имао за циљ да лутку оживи. У раду су наведени неки случајеви ритуалног сахрањивања лутке у сврхе зазивања божје милости и благостања, а који су често имали елементе сценског перформанса. Детаљном анализом изгледа магичног предмета, који се умногоме разликовао од лутке какву је изнедрила грађанска култура и каква је нама данас блиска, као и начинима на које је он коришћен у обредима на нашим просторима, ауторка посведочава да је дубоко у нашу традицију уткана потреба за човеколиким предметом који је од супституције за човека и жртве приношене како би се осигурала плодност, постао корисна фигура у многим аспектима људског живота.

У уводним реченицама појединих текстова Љиљана Пешикан Љуштановић истиче да је тема о којој ће у наставку бити речи донекле позната читаоцима. Ранијим изучавањима ауторка придружује своја промишљања, аналитички прилазећи оним сегментима који су у досадашњем сагледавању занемарени, попут контекста српске епике у делу Вука Караџића, посредоване „митским фигурама његовог детињства”. Уз свест да се морају оповргнути наводи оних тумача који Вука сматрају манипулатором, Пешикан Љуштановић истиче „нетакнуту тежњу да се очува, унапреди и ученој Европи оног времена презентује српска национална култура и њени највиши стваралачки досези”.

Рефлекси усмене поезије централни су део текста о Његошу, који преузимањем одређених образаца из народне књижевности није постао епигон, већ је захваљујући свом таленту створио „поетички и значењски високо индивидуализоване песничке творевине”, док је рад о драми *Горгана* Лазе Костића интониран надом да ће комад доживети сценско извођење које би у пуном сјају показало потенцијале уграђених рефлекса народне песме и које би јунаке драме у модерном добу потврдило као трагикомичне ликове без правог лица.

Мит и бројна веровања сведоче о мајчином млеку као о начину сродничког повезивања једнаком оном које је успостављено преко крвне везе. Оно је градивни елемент који, према миту, ствара свет, даје снагу и омогућава потенцијалну бесмртност. У тексту „Рана матерна” Љиљана Пешикан Љуштановић од митских слика до слика са Инстаграма, с освртом на сакупљена сведочанства старијих жена из свог окружења, наводи читаву ризницу веровања везаних за значај мајчиног млека. У фуснотама које функционишу као прилог за проучавање обичаја српског народа, „рајско пиће” се открива и као основа за изразу амајлије, односно као једна од најјачих заштита од зла. Уврштавајући примере понашања познатих жена из домена јавног живота (Кортни Кардашијан, Сека Алексић), где су трудноћа и дојење представљени као један од успелијих начина за скупљање лајкова на друштвеним мрежама али истовремено и као конвертовање табу теме у широко презентовану и коментарисану, Љиљана Пешикан Љуштановић сведочи о актуелности митских образаца

у савременом добу. Крећући се кроз веровања, сведочанства, епске песме и примере са интернет страница, ауторка објашњава не само непоречиву важност ове супстанце већ и конституисање слике о значају мајчиног млека какву познајемо данас.

Други део књиге чине две студије посвећене делима из прве половине 20. века и осликава тамније тонове којима су праћене жене усамљенице – Станковићева Софка и лирски субјекат из поезије Милене Павловић Барили. На примерима вишеструких огрешења о обредну праксу која није спроведена „како треба”, ауторка објашњава лиминалност јунака Боре Станковића, који „постају ритуално нечисти, неспособни као појединци и као колектив за успешан, плодотворан и благословен развој”. Једну од најинтересантнијих женских фигура у српској култури, сликарку и песникињу Милену Павловић Барили, о чијем је стваралачком раду, нарочито оном поетском, нажалост, недовољно писано и говорено, Љиљана Пешикан Љуштановић открива као списатељицу која је непрестано у дијалогу са традицијом. Одгонетајући симболе из поетских циклуса „интонираних попут надреалног, интровертног, интимног дневника снова”, ауторка успева да из „ахроматске, угашене палете” ишчита значај боја и најфреквентнијих слика, на првом месту сребрне косе и спаљеног месеца, посматрајући их у складу са њиховом хтонском природом у традиционалној култури.

Трећи део студије сачињава шест текстова о прозним и поетским делима која су обележила српску књижевност у другој половини 20. века. Радам о тетралогии Михаила Лалића Љиљана Пешикан Љуштановић приказује два виђења традиције, оличена у јунацима кроз чије се судбине може пратити деградација *homo heroicus*-а у човечулка који је неснађен у модерном времену. Ауторка, међутим, иако препознаје ову конверзију, Лалићу замера неубедљивост при недоследно изведеној мотивацији. Изванредно ауторкино познавање епског песништва чине анализе још целовитијим, будући да је свака детектована сличност на овом фону праћена илустрацијом у виду цитиране песме (или песама), након чега следи коментар о начину транспоновања усменог у писано. Тако сазнајемо да је *Рајина срећа*, наслов првог романа Лалићеве тетралогии, заправо појам који је преузет из усмене традиције, тачније хајдучких песама о дружини Старине Новака.

Јунаци *Башиће сљезове боје* самерени су кроз познате типске ликове из шалвих прича, анегдота и предања чије особине преузимају. Љиљана Пешикан Љуштановић истиче важност овакве карактеризације, наводећи да Бранко Ћопић успешно обједињује два тока српске књижевности и културне традиције – усмени и писани, служећи се познатим обрасцима како би их разградио, допунио и створио нови тип јунака који је комплекснији у односу на слику на чијем је темељу створен. У тексту о поезији Милене Павловић Барили ауторка примећује необичност

при слагању боја, наводећи да црно и бело припадају истом спектру, што препознаје и у песничким сликама Алека Вукадиновића које проблематизују светлост и таму, где су ови појмови означени као неутрални. Овај аутор „вишеструко захвата у ризницу српског усменог песништва, магије, обреда и мита”, измештајући топос куће у просторе који је потврђују као стециште чудног и оностраног. Корак даље учинио је Милосав Тешић, у чијем се делу кућа открива као „демонизовани, подивљали микрокосмос”. Изврнуте симболе који номинално, попут рога, представљају заштиту, Љиљана Пешикан Љуштановић ишчитава у њиховој первертираној функцији, коју у Тешићевом делу стичу комбиновањем са елементима који недвосмислено упућују на припадност злу.

Најобимнији текстови овог дела књиге посвећени су *Знаковима ѿред ѿућа* Иве Андрића и *Семољ ѿори* Мира Вуксановића. Оба дела осликавају дубоку везаност аутора за народну културу и рачунају на активирање „читалачког пртљага”. Пишући о Андрићу, ауторка истиче свој лични утисак и фасцинацију стилском чистотом и језиком који је, како ће у студији показати, репрезентант мноштва изрека и прича из дијалога које је писац остваривао на свом животном путу. Кратке форме су издвојене и селектоване према простору за који се везују, контекста у коме настају, казивачима који их изричу, а ауторка у мноштву Андрићевих саговорника, представљених иницијалима, препознаје Тамилу Сијарића. Посредством овог рада читаоцима се предочава фреквентност кратких говорних израза о чијем усменом пореклу многи често немају свест, па се Андрићевим примерима придружују прича студената Филозофског факултета у Новом Саду и студија Вање Баришић Јоковић којом су у периоду од 19 година побројане најчешће изреке коришћене на заседањима Народне скупштине Србије, од којих многе нису усменог порекла, али јесу део накнадне фолклоризације. Речи у Вуксановићевом делу, названом „културна Атлантида”, осликане су из перспектива бројних приповедних токова у које су укључена веровања, анегдоте, обичаји и сл. У духовитој кованици „наброзило”, на рачун „презимена доживотног преседника”, Љиљана Пешикан Љуштановић препознаје „добар сигнал” којим прича рађа реч.

Књига *Пицем ѿи ѿричу* завршава се текстовима који проблематизују модерну уметност, која врло често ресемантизује културни код, како је истакнуто у раду о драми *Брод за лушке* Милене Марковић. Ова ауторка пародира сентименталности везане за бајку иако у драму интегрише њене честе јунаке и хронотопе: рудник патуљака из бајке о Снежани постаје наркоманско насеље, а за јунакињу, вечиту иницијанткињу, не постоји срећан крај. „Растакање грађанске породице и социјалних и емотивних релација” на којима почива *Брод за лушке* сугерисано је црнотуморним сликама, где, примера ради, Златкоса не само да једе из тањира који није њен већ користи бријач Тате М., а њено спавање у туђем кревету постаје

огрешење о ригидне норме малограђанске породице која такво понашање девојке перципира као нечувено. Градећи драме *Скакавци* и *Барбело, о њима и деци*, Биљана Србљановић такође „захвата у фонд бајки познатих из књига за децу, али и из мас-медија”, не правећи разлику између ових извора. Бајка је код ове ауторке вишеструко присутна као симбол инфантилности, „али и као извор архетипских слика и значења које деле ауторка и њен аудиторијум”, на шта Љиљана Пешикан Љуштановић указује премрежавајући драмску радњу компатибилним сликама из бајковног регистра.

Последњи текст посвећен је поменутом уметнику, Николи Џафу, чија су дела, перформанси и инсталације, „страсни отпор злом времену, политичком и духовном незнању које у недоглед репродукује само себе”. Детаље из поставки и концептуалних изведби Арт-клинике и Лед-арта – попут јавног одсецања косе, протестовања са огледалима окренутим кордону или осликавања силуета људских тела на асфалту – ауторка пореди са обредима, учитавајући традиционално значење у контекст перформанса. Сагледавајући дубљу симболику ових уметничких израза, Љиљана Пешикан Љуштановић закључује да Џафо „попут древног мага или шамана, поново васпоставља нарушени и обесвећени значењски и стваралачки космос властите и наше људскости”.²

Пишем ти причу бастион је вешто компонованих и важних радова који веома илустративно сведоче о особеном преплету традиционалног и модерног, усменог и писаног. Завидна обавештеност и методичност у грађењу текста, као и намера да се тумаченим делима репрезентује широк дијапазон и велики утицај усменог казивања на ауторе од самих почетака наше ауторске књижевности до данас, чине књигу Љиљане Пешикан Љуштановић поузданим и пожељним водичем кроз српску литературу.

Мр Маријана С. ЈЕЛИСАВЧИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
marijanamajche@gmail.com

² Овоме у прилог говори и Џафова опредељеност за зеца, који симболизује демијурга и митског претка.